

ПРОФ. ДР СТАНА Љ. СМИЉКОВИЋ

Универзитет у Нишу

Учитељски факултет у Врању

УТИЦАЈ ОБРАЗОВНИХ И КУЛТУРНИХ САДРЖАЈА НА СВЕСТ ЈУЖНОСРБИЈАНАЦА О ЛИЧНОМ И КОЛЕКТИВНОМ ИДЕНТИТЕТУ¹

Сажетак. У овом раду значајна пажња је усмерена на утицаје балканског окружења и мешање култура у формирању свести о личном и колективном идентитету човека који своју судбину дели са природом, традицијом и образовањем кроз историјске епохе. Честе сеобе, остављање дела духовне прошлости и лепоте створене у завичајном окружењу, прихватање нових услова и опстајања мења слику живота јужносрбијанског простора. Исто тако, народна свест и мудрост опевана или испричана, утицала је на људе и њихов начин живота. Народни живот и култура сусрета мисли различитих временских периода и тежња о продужењу људске врсте, унапређењу и богаћењу света новим садржајима живљења и опстајања, као и борба за очување корена, у раду ће бити илустрована причом о изгубљеном, па пронађеном смислу живота.

Кључне речи: Образовни, културни, живот, свест, колективни идентитет.

Увод

Култура садржана у мудрости и достигнућима одређеног народа представља духовни процес без којег све оно што је материјално створено не може да функционише, јер је то значајна социјална категорија која носи елементе различитих култура насталих у дужим временским периодима. Култура је и народно памћење

¹ Припремљено у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који се изводи на Универзитету у Нишу – Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира га Министарство просвете и науке РС.

усмено саопштено, запис упамћеног и дубоко проживљеног у колективу. Глобални процес повезује човекова знања јер омогућава посредовање у науци, култури и животу језиком дијалога. Различитости и разнородности, не само у односу на околне земље већ и у ближем социјалном окружењу доприносе богаћењу културе, постојања и опште културе са универзалним порукама. Централно место у мноштву понуђених материјала, списа и докумената, заузима књига коју истакнути научници и уметници истичу као својеврсно благо у укупној световној култури народа.

Извори којима се тумачи прошлост уз коришћење различитих образовних садржаја културне баштине а коју је створила историја једнога народа, све то утиче на богаћење свести о сопственој култури и култури других народа, њиховом идентитету и језику. Утицај образовних, културних и других облика народне и националне свести, доприноси формирању и јачању личног и колективног идентитета, као што је то случај са књижевним делима аутора насталим на југу Србије.

Сеобе и образовање

Одвек су сеобе народа биле загонетка за оне који су одлазили, као и за оне који су били у прилици да их примају. Нови услови живота, другачији језик и поднебље различито су утицали на људску свест и опредељење. Енергија духа која је гомилана снагом воље и потреба на родном огњишту живи у човеку, покреће га, враћа у прошлост с којом он успоставља тајну комуникацију путем различитих видова дијалога. Говор средине као огледало живота представља духовну храну, памћење дубоко урезано у свест, традиционалне вредности које покрећу мисли и везују биће симболима створеним тим језиком.

Народна свест, опевана или испричана, утиче на људе и њихов начин живота. Митолошки и фантастични светови, чудесни јунаци у њима, метаморфоза која настаје услед неминовних промена при мешању и сусретању култура, све то чини живот комплексним у коме индивидуа, својом интуицијом, способношћу и образовањем функционише. Мисао књижевника Бернарда Шоа то најбоље потврђује: „Разумни људи прилагођавају се свету, неразумни прилагођавају свет себи.”

Балканско окружење, додири и преплитање култура, језика, религија и историје делује на човека ових јужносрбијанских простора и он, у зависности од прилика, жели да оствари исконску потребу за продужењем врсте. Наведене мисли и сазнања до којих смо дошли проучавањем ове проблематике поткрепићемо делима зато што литература као духовно искуство појединаца гради изванвременски општељудски капитал симболизован кроз књигу. Као пример, узимамо књигу *Рајнников аманет* аутора Чедо Минића из Врања у којој и аутор, и јунаци у њој, откривају појединости из живота које означавају и обележавају универзалне патње, страдања и страховања, спајају генерације по времену, простору, језику, доказујући да је живот вечита загонетка коју треба одгонетати увек на другачији начин.

Прича печалбара пореклом са пчињских врлети, и изгнаника из средине, самим тим спаја родни крај са светом, и свет са Пчињом. То причање, нама посматрачима пружа податке о историји, страдању, друштву, животу у туђини, далекој Америци, чинећи паралелу са сликом живота у остављеном селу измаштаном у дугим бесаним ноћима. Ова усмена прича човека о себи и другима, дочарава нам истрајност и чврстину повратника, његов поглед на свет формиран под другачијим условима. Идентитет овога печалбара који је изгубио све, сем тужне приче, указује на вредности због којих треба постојати, јер он брани језик, ставове својих незаборављених изгинулих по балканским ратиштима, једва упамћених земљака, подиже нараштај из измештеног времена. Његова унутрашња драма и борба са судбинским, указује на велике и непредвидиве животне изазове, и за оне који се откидају од земље на којој су рођени, и за оне који у патњи проводе и завршавају живот без сазнања да су постојали. Смрт и рођења која није доживео не може прихватити. Једино се мисао продужава кроз слике које су остале упечатљиве.

Неиспричива је прича о човеку пчињског поднебља, о његовим невољама, као и о потреби да згуснуто животно искуство преточи у речи. У садашње време причања уплетена је сва прошлост, почев од Зебрњака и жестоких борби, до печалбарења у Америци и враћања у свој родни крај. Између ових догађаја протеже се дугачка прича од које је аутор, захваљујући снажном посматрачком дару, успео да отргне најдраматичније елементе бурнога живота. То је прича о животним чудима и преокретима, судбинама, наравима, недаћама, понајвише о човештву као врхунској врлини.

Тренутак када главни јунак доводи унука у школу и сусрет са учитељем у коме је видео и осетио свесрдност, вешто је искоришћен за причање дела своје животне туге. Човек – у овој књизи наратор – главни јунак, одвојен од тла родне Пчиње не веже се за туђину и људе тако лако. Све је друго у другој земљи – јадао се он. Вуче га крај, људи и жална песма печалбарска, туга домаћинска и родитељска, болови за пропуштеним радостима и жалостима. Све што је било, а можда није морало, наратор Стојан талози у причу о себи, својим Пчињанима и учитељу који је своју посвећеност послу васпитања деце стављао у први план.

Приповедање је у књизи слојевито и вишевремено. Из различитих географских и временских перспектива зачињу се и теку приче. Епизоде се претварају у драму нарочито када је реч о сећањима на одлазак из родног краја. Емоције у појединим моментима причања надвладавају наратора и он постаје, не човек – симбол издржљивости до тог момента, већ га обузима нека мекоћа мисли која лови његово срце и ломи душу. Зато су сусрети, растанци и састанци драматични. Свему томе доприноси и песма као бунт против очаја, али и жеља да туга изађе и обзнани се. Пева он, а сузе теку. Песма је баладична, тужна а у њој је смештена трострука љубав: љубав према породици, љубав према земљи рођеној и љубав према прецима. Те три врсте љубави непрекидно су га опомињале да стоички

подноси животне драме. Никада није осетио потребу да заигра – зато су играле његове мисли.

Други наратор је учитељ-аутор, те је књига делом биографског карактера. Носталгична мисао о првим учитељским данима по пчињским брдима и међу добрим људима, разгаљује срце човека. Иако радња приче тече у више приповедачких токова хронолошки поремећених, крајња намера писца била је да у свекупном хаосу пронађе пристојни ред.

Године наталожене од искустава оба наратора говоре о формираној филозофији живљења и тежњи да се немири душе, тела и знања доведу до разумне мере постојања. Из њихових прича народне мудрости теку као из ненаписане народне читанке. Аутор с пажњом бележи речи дијалекта које говору горштака дају посебну мелодију и драж, све са циљем да се мирење са судбином лакше поднесе. Уз то је и жеља да се живот достојно оконча, онако како свевидећи Бог налаже.

У књизи – причи – роману о животу печалбарском има пуно светлости: фењера, сунца, бистре воде; ту су осунчани брежуљци пуни живота као контраст америчкој доживљеној стварности. Иза описа крије се човек који деценијама покушава да одговори на питање да ли је тежак одлазак или опстанак. За главног јунака Стојана, одлазак је био права мера његовог постојања јер се вратио измењен. Живот овог човека – паћеника пут је ка самом себи јер је наговестио своје стазе – у старости, и у младости. Са тих путовања понео је истинска сазнања о човеку и његовим пороцима и потребама. У књизи он тумачи самог себе проверавајући мајчину мисао о поштењу и правди. Исповест је тежа од речи којима је описује. Болна је, јер је живот прекраћен и осиромашен за много доживљаја породичне среће. Прекинут, па после пола века продужен кроз бригу о одгајању поколења невиђеног сина, живот овог човека позних година доноси тренутке радости виђене из сасвим другачијег угла. И љубав о којој је маштао и испредао снове у самотним ноћима указује на искрену везу човека са коренима који га држе усправним.

Форма књиге – приче или краћи роман о дужем делу живота и о судбини печалбара, и мисли аутора подстичу читаоце да из другачије перспективе гледају на свет и животне токове. Истовремено, књига пружа доста података о менталитету људи, њиховом језику и односу према народном стварању, Богу у чији су имагинарни лик њихове очи упрте. Паралелно с тим иде и слика о односу према школи и васпитању, родољубљу и човеку уопште.

Закључак

Српски образовни и културни простор, као и богата миленијумска традиција говоре о потреби неговања различитости и разумевања у циљу препознавања и повезивања вредности којима се подиже квалитет живота. Лужносрбијански човек кроз реалну слику опстанка, легенду, причу и песму, развија мисао у складу са својим могућностима и жељама, образовањем и личним сазнавањем света. За њега је највећа вредност истина и морал, те на овим хуманистичким залихама он

заснива свој живот и гради брану пред свакојаким несрећама и невољама, баш као што то чини главни јунак дела *Рајников аманеј* аутора Чедо Минића уз мајчин благослов: „Сине, идеш у туђину. Ослони се само на своју грбину. Понашај се према оној народној – у се, и у своје кљусе. Живи само од свој зној. Туђу муку не отимај, она је проклетство. Рви се сас тешкоће јер знаш – на муке идеш, а човек је онајвише за муку здаден него за уживање. Синко, немој да ми се бојиш. Имаш големо животно искуство. Стекао си га у рату. То је, на несрећу, најбоља школа живота... Примај савете од добронамерних и оних који много знају, и од свих који те поштују и проверених пријатеља... Гледај и учи од људи који од нас боље живе. Донеси знање, штеди пару, али највише чувај здравље” (Минић, 6).

ЛИТЕРАТУРА

- Златановић, М. (2006). Историја и традиција. Врање: „Врањске”.
- Ivan, J. D. (1971). *Čovek kao animal simrolicum*. Београд: Nolit.
- Лотман, Ј. (1995). *Типологија културе*. Београд.
- Лурија, А. Р. (2000). *Језик и свесћ*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Минић, Ч. (2006). *Рајников аманеј*. Врање: Плутос.
- Недељковић, М. (2010). *Друштво у променама и образовање*. Београд: Едука.

Stana Lj. Smiljković

INFLUENCE OF EDUCATIONAL AND CULTURAL
CONTENTS ON SOUTHERN SERBS' AWARENESS OF
PERSONAL AND COLLECTIVE IDENTITY²

Summary

In this paper we on the effect of the Balkan environment and the mixture of cultures upon forming the awareness of personal and collective identity of a human being who shares his destiny with nature, tradition and education through historical epochs. Frequent migrations, leaving a part of spiritual past and beauty created in homeland environment behind, accepting new circumstances and survival changes the image of life in Southern Serbian region. Likewise, folk awareness and wisdom lauded in poems and songs or told, had impact on people and their way of life. Folk life and the culture of encountering ideas from different time periods and aspiration to renew the human kind, to improve and enrich the world with new contents of living and existence, and the struggle to preserve the roots shall, in this paper, be illustrated by the story of once lost, and then found again, sense of life.

Key words: Educational, cultural, life, awareness, collective identity.

²Рад је примљен 13. октобра 2012, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 19. децембра 2012.